

5. Слюсарева Н.А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. – М.: Наука, 1986. – 215с.
6. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (Семиологическая грамматика). – М.: Наука, 1981. – 358с.

The article is devoted to the analyze of the prepositional forms of the instrumental case in function of the atributical widen of the substantive syntaxem. Also turn out the syntactical meaning of derivation process, which directed on the expression of the atributical component, are established.

Key words: preposition, atributical correlations, substantive syntaxem, syntactical derivation.

Н.Ю. Ясакова

ПЕРША ОСОБА У СТРУКТУРІ КАТЕГОРІЇ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ

У статті визначено місце і специфіку першої особи у структурі семантичної категорії персональності. З'ясовано мовні засоби вираження я-суб'єкта.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях мовні явища розглядають у функціональній єдності, особливої актуальності набуває вивчення мовної реалізації поняттєвих категорій. Семантична категорія персональності характеризує учасників позначуваної ситуації по відношенню до учасників ситуації мовлення та конкретизує їх у просторі й часі. Людина ніби зіставляє себе, власне положення у просторі й часі та положення й окресленість інших об'єктів, які перебувають у межах або за межами ситуації мовлення. Вивчення цієї категорії є актуальним з огляду на загальне зростання інтересу до мови як засобу й результату пізнання реальності людиною, а також у зв'язку з посиленням уваги вітчизняних учених до вивчення граматичних категорій, в яких „найповніше відбито світобачення нашого народу, спосіб об'єднання слів у синтаксичні конструкції для вираження думок і почуттів, а також потенціал творення нових слів” [5, 43].

Категорія персональності тісно пов'язана з мисленням, з осягненням і структуруванням суб'єктом пізнання навколишнього світу, визначенням свого місця в ньому. Відповідна семантика виражається в мові на рівні лексики, морфології, синтаксису. Її носіями виступають займенники, іменники, особові форми дієслів, які зумовлені відповідною категорією займенника чи іменника у функції підмета.

Хоча персональність є однією з базових категорій у формуванні речення, вона досі не досліджена в українському мовознавстві. Залишається невизначеним місце персональності серед інших семантичних категорій, не вивчені системно мовні засоби вираження персональної семантики. Окремі питання висвітлені в працях М.В.Мірченка, М.Я.Плющ, Л.Г.Погиби, проте відсутнє багатоаспектне дослідження цієї категорії, а низка проблем залишаються дискусійними.

Мета нашого дослідження – з'ясувати місце та специфіку першої особи у структурі категорії персональності, визначити коло мовних засобів на позначення я-суб'єкта.

Освоєння людиною навколишнього світу здійснюється через усвідомлення своєї окремішності, усвідомлення себе як окремого індивіда та структурузації навколишнього світу. Принциповим моментом є розділення світу на внутрішній і зовнішній, Я і не-Я. При цьому себе (Я) людина усвідомлює як активний початок і центр світобачення. Це знаходить свій вияв у семантиці слів, зворотів, граматичних категоріях, синтаксичних конструкціях, які експліцитно чи приховано вказують на наявність мовця.

Стосунок до особи у реченні встановлюється відносно до мовця як центрального учасника комунікативного акту. Тому саме перша особа є вихідною для категорії персональності і виступає центром відповідного функціонально-семантичного поля.

Для вказівки на себе мовець може вживати займенник **я**, інші займенники, зокрема **ми**, **ти**, **ви**, **сам** тощо, іменники, різноманітні звороти. **Я** виконує особливу функцію, є безпосередньою вказівкою на мовця, без нашарування додаткових значень (інформації про особливості ситуації мовлення, соціальний статус, стосунки її учасників, оцінку мовцем самого себе). Цей займенник, що вказує на тотожність суб'єкта мовлення, думки і суб'єкта дії, протиставлений іншим частинам мови. Система частин мови перебуває у сфері не-Я, є результатом структурування і пізнання навколишнього [6, 63]. Концептуальний поділ світу на Я та не-Я відображається й у чіткій опозиції „перша особа – не перша особа”, яка властива категорії персональності.

У реченні займенник **я** у формі називного відмінка однини вказує на найбільш відомий мовцю і найбільш індивідуалізований суб'єкт дії. Його специфіка полягає в тому, що „кожне **я** має власну референцію і відповідає кожен раз єдиному індивіду, взятому саме в його єдиності” [3, 286]. Водночас ідентифікація **я** відбувається тільки через мовленнєвий акт, коли мова перетворюється в мовлення, „кожен мовець ніби бере всю мову для особистого користування”, а **я** виступає ключем до системи внутрішніх референцій комунікативних актів [3, 288-289].

Я, що вказує на мовця як відому, індивідуалізовану особу, не потребує маркера означеності, хоча в монологічному тексті від першої особи займенник може супроводжуватися прикладкою, яка називає мовця і приховано виражає другорядну предикацію [12, 4-5], наприклад: *Я, недостойний Семен, прочитавши Полікарповий патерик, писаний задля наставляння майбутніх поколінь, задумався був невимірно* (В.Шевчук). Мовець може уживати водночас і займенник **я**, і називати власне ім'я, якщо обставини спілкування вимагають такого уточнення, наприклад, у тому разі, коли учасники комунікації не бачать один одного: *Коли це вночі, спимо ми, щось у вікно – стук! Схопився я. – Хто там? – То я, Карпиха.* (М.Коцюбинський). Речення із **я**-суб'єктом, де особа мовця номінується прикладковим компонентом, виступають обов'язковим елементом ряду документів, що потребують чіткої ідентифікації автора (автобіографія, доручення, розписка).

Однак займенник **я** виконує в мові не тільки дейктичну функцію. **Я** вказує на те, що актантом ситуації виступає особистість, і цією особистістю є мовець. Не даремно відсутність у мові займенника першої особи однини вважають свідченням нерозвиненості **Я** як соціокультурного феномену [9, 862], а слово **я** „уживається для позначення усвідомлюваної людиною сутності себе в навколишньому світі” [15, т. XI, 618].

В особливостях уживання займенника **я** виявляється комплекс свідомих уявлень людини про власну суть та елементи несвідомого. Людина пов'язує з собою цілу низку соціальних функцій, які можуть бути експліковані в реченні прикладковим компонентом. У такому разі мовець не тільки вказує на те, що він є суб'єктом речення, але й конкретизує ту соціальну роль, в якій виступає: *Я, конотопський сотник, та й не знаю, що мир погиба?* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Я, отець, маючи одним одно на світі дитячко, уручаю тобі його...* (Г.Квітка-Основ'яненко); *А я – семилітнє дитя – біжу ранесенько від хати до хати колядувати* (Д.Павличко).

Я може набувати узагальненого значення, хоча й рідше, ніж займенник **ти**, наприклад: *Я мислю, отже, існую.* Поява узагальненого значення зумовлена характером предикативної ознаки, яка приписується мовцю і може бути властива іншим особам. У цьому випадку **я** може сприйматися і як вказівка на будь-яку людину. Узагальнене значення може мати й займенник **ми**, який вказує на групу осіб, серед яких є й мовець, наприклад: *Нічим ми так не согрішаєм на світі, як язиком, осуджаючи один одного* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Зрештою, всі ми дуже самотні і всі ми про це знаємо* (Ю.Андрухович). У такому разі на перший план виступає семантика множинності суб'єктів, а не їх індивідуалізація, а отже, й окремішність.

Перша особа (мовець) перебуває в тісному зв'язку з другою особою (адресатом мовлення) за ознакою участі в комунікативному акті. Уживання **я** передбачає наявність співрозмовника, а в процесі комунікації ролі мовців можуть чергуватися. Водночас перша особа протиставлена другій, **ти** перебуває в межах концептуальної сфери не-**Я**, хоча для кожного з учасників мовленнєвого акту вона своя.

Взаємозв'язок першої та другої особи, необхідність **ти** для появи **я** дає підстави деяким дослідникам вважати саме другу особу центром персональних відношень. Зокрема І.Д.Чаплигіна, яка розглядає персональність як спосіб співвіднесеності висловлювання загалом з учасниками/не учасниками комунікативного акту, вважає **ти**-категорію, тобто другу особу, центром поля персональності, який поєднує мовця і не учасника комунікації в точці, де „регулюється процес створення спрямованого повідомлення і створюються умови для виконання мовою головної її функції – комунікативної” [18, 17].

Ми вважаємо доцільним розглядати персональність у вужчому значенні, як семантичну категорію, що вказує на співвіднесеність учасників комунікації з учасниками описуваної ситуації і визначеність останніх у просторі й часі, де центром виступає перша особа. Це дозволить вивчити участь цієї мовної категорії в когнітивній діяльності людини. Комунікативний аспект впливу автора на форму висловлення, мовні засоби вираження його ставлення, спрямування повідомлення до певного адресата також слід вивчати, усунувши, однак, наявну сьогодні термінологічну плутанину.

Значення особи, що виражає займенник **я** у функції підмета, може підтримуватися дієслівною формою першої особи. У такому разі семантика особи, що виражається водночас обома компонентами предикативної основи речення, підкреслюється. Це „акцентує увагу на інформації про

мовця, вирізняє його в комунікативному плані” [17, 192] і може бути використане зі стилістичною метою. Наприклад, в етюді „Цвіт яблуні” М.Коцюбинський майстерно використовує такий прийом. Автор послідовно вживає речення з підметом **я**, що займає в них початкову позицію, отже, виділяється ще й графічно. Займенник уживається й тоді, коли дієслово-присудок уже вказує на те, що суб’єктом дії є мовець, і повтору, здавалося б, можна уникнути. Багатократність уживання **я** зосереджує увагу на мовцеві, авторові, який описує власні переживання. Саме внутрішній світ автора в найтрагічніший момент є предметом зображення письменника. Щоб оповідь виглядала максимально відвертою, автор не ховається за третю особу або за множинну форму першої. Це „оголене” **я**, виникаючи з самого початку, постійно звучить протягом твору: *Я щільно причинив двері од свого кабінету. Я не можу... Я рішуче не можу чути того здушеного, з присвистом віддиху, що, здається, сповняє собою весь дім. <...> А свист не вгавав. Я його чую й крізь зачинені двері. Я не піду до спальні. Чого? Я й так бачу все, бачу свою дівчинку, її голі ручки на рядні...* (М.Коцюбинський).

Якщо дієслово-присудок не має морфологічного вираження категорії особи або вербалізована тільки іменна частина складеного іменного присудка, то на персональну віднесеність суб’єкта вказує семантика і граматична форма підмета, а значення особи дієслова-присудка виражається аналітичним способом, наприклад: *... Я не сказав нікому жодного злого слова і не вдіяв нічого поганого* (В.Шевчук); *Я скутила за дивним зойком слова* (Л.Костенко); *Я вродливий з тобою, розумний з тобою...* (В.Симоненко). У такому разі форма присудка дозволяє з’ясувати, до якої статі належить мовець. Щодо родової віднесеності займенника **я**, існує декілька поглядів. Одні науковці вважають, що займенники першої та другої особи не мають граматичної категорії роду, а вибір родових форм поєднаних із ними слів залежить від статі учасників комунікації [Т.В.Булигіна, М.Я.Плющ, О.Д.Шмельов]. Інші вважають, що в мові наявні омонімічні родові форми відповідних займенників [І.Р.Вихованець, А.А.Залізник].

Оскільки займенник **я** може вказувати тільки на людину, із ним переважно вживаються форми чоловічого і жіночого роду. Форма середнього роду перебуває у сфері третьої особи. У разі персоніфікації, коли в ролі мовця виступає неістота, **я** може набувати значення середнього роду, проте такі випадки є нетиповими, периферійними. *„Доки Анна Престоянна жила в морі, доки просила, я не сходило черленим,”* – говорить Сонце у казці „Про Анну Престоянну”. У випадку персоніфікації дієслівні форми можуть узгоджуватись із граматичним родом іменника-підмета або вказувати на стать особи, в образі якої з’являється природне явище. Наприклад, в одному варіанті казки Сонцю приписується середній рід: *Сестра питає: „А шати де поділо?”* – *„Повісило на погрібнику”*, – *відповідає Сонце*; а в іншому варіанті тієї ж казки – чоловічий: – *Повісив на погрібнику*, – *каже Сонце* [1, 309, 311].

Часто інформація про особову належність суб’єкта виражається тільки дієслівною формою, наприклад: *А як уже поважатиму вас, ніколи й пальцем не торкну...* (М.Коцюбинський); *Тут, у темряві, Господи, шукаю твого світла...* (В.Шевчук); *Гарячий лоб до шибки притулю* (Л.Костенко). У таких реченнях акцентується значення предиката, у комунікативному плані інформація про суб’єкт відходить на другий план. Т.В.Булигіна і О.Д.Шмельов вважають, що в таких випадках варто говорити про нульовий варіант займенників першої та другої особи [4, 322].

Менш визначеним і комунікативно менш важливим виступає суб’єкт, виражений займенником **я** у формі непрямих відмінків. У таких реченнях підкреслюється деагенсивність суб’єкта, незалежність дії предиката від волі мовця. Найбільш уживаними є речення з давальним суб’єктом, предикат яких вказує на фізичний, емоційно-психічний, інтелектуальний стан мовця, наприклад: *Не так мені страшно, як злість бере на наших людей...* (М.Коцюбинський); *Дуже мені легко. Дуже мені трудно* (Л.Костенко); *Мені щастить на диваків* (В.Шевчук).

Оскільки дієслово реалізує узагальнене уявлення про типову мікроситуацію, воно має у своїй структурі певну кількість субстантивних сем [7, 10]. У значенні дієслова наявні компоненти, які вказують на тип суб’єкта, зокрема на його віднесеність до категорії істот, осіб, тварин, предметів тощо. Наприклад, належність суб’єкта до категорії осіб/не осіб є принциповою для розрізнення дієслів *присутні/наявні*. Дієслівні предикати узгоджуються з особою суб’єкта не тільки граматично, але й семантично: „дієслово у вираженні семи „особа” „орієнтується” на сему, закладену в іменнику і транспоновану в займенникове слово” [13, 26]. Це впливає на вибірковість уживання дієслова з певним персональним типом суб’єкта, а також на склад особової парадигми. Тільки гомональним дієсловом, які вказують на ознаку, що може приписуватись людині, властива повна особова парадигма. Такі дієслова мають форму першої особи і можуть уживатися із займенником **я**, яким може позначатись тільки особа. Приписування функцій мовця не особі, або й неістоті є засобом персоніфікації, олюднення, що властиві найчастіше фантастичним, казковим сюжетам.

Адресатом мовлення також виступають переважно люди, однак доволі часто мовлення спрямоване й до тварин, у поетичному тексті адресатом мовлення нерідко виступають явища природи, абстрактні поняття, предмети тощо. Отже, друга особа має менше обмежень щодо творення дієслівних форм. Зокрема, дієслова бестіальної семантики, які стосуються суб'єктів-тварин, можуть уживатися у другій особі, коли людина звертається до тварини або приписує подібну ознаку адресатові мовлення, уживаючи дієслово в переносному значенні, наприклад: – *А ти, сороко, не скрекочи... Киш на своє гніздо! – скрикнув він на неї* [Параску], *скоса блимнувши оком* (П.Мирний). Часто такі дієслова, що стосуються людей, набувають негативної конотації. Теоретично вони можуть уживатись і в першій особі, однак таке їх уживання обмежене. Людина схильна оцінювати себе позитивно, тому дієслова з негативною конотацією рідко вживаються у першій особі, переважно із запереченням, хоча теоретично здатні утворювати форму теперішнього чи майбутнього часу, наприклад, *базікаю, варнякаю, верзу, скіплю, занпапу*.

Можливість уживання дієслова у формі першої, другої або третьої особи залежить не тільки від його зв'язку з такими класами імен суб'єктів як „люди”, „тварини”, „рослини” тощо. На сполучуваність дієслова з певними персональними типами суб'єкта впливають також інші компоненти його семантики. Зокрема, важливе значення має зв'язок персональної семантики із просторовим значенням. **Я** виступає одним з важливих просторових орієнтирів, який пов'язується з місцем здійснення комунікації і поняттям ближнього простору (*тут*), що протиставлений дальньому (*там*). Тому дієслова, що стосуються сприйняття віддаленого суб'єкта рідко вживаються у формі першої особи, наприклад: *бовванію, видніюся*. Характерною для таких слів є форма третьої особи.

У формі першої особи однини не виступають дієслова, що вказують на дію багатьох суб'єктів (*збігтися, товпнитися*), хоча словники можуть вказувати на її наявність, наприклад, „**ТОВПНІТЬСЯ**, плюся, пишся; *мн. товпляться...*” [15, т. X, 165]. Подібні дієслова можуть подаватися і як такі, що вживаються тільки в третій особі. Наприклад, так описуються дієслова *скупчуватися, стовпнитися, юрбитися* у Словнику української мови в 11 томах: **СКУПЧУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **СКУПЧИТИСЯ**, читься, *док.* [15, т. IX, 337]; **СТОВПНІТЬСЯ**, питься, *док.* [15, т. IX, 721]; **ЮРБІТИСЯ**, биться; юрбля□ ться; *недок.* [15, т. XI, 615]. Дієслова, не сумісні з суб'єктами **я** і **ти**, передбачають множинність носіїв предикативної ознаки, і можуть уживатись у першій і другій особі множини (*ми стовпилися, ви стовпилися*). Обмеження семантичної сполучуваності пов'язане не тільки з персональним значенням, а й із семантикою кількості.

Чимало дієслівних предикатів виявляють у першій особі особливе значення, якого позбавлені стосовно до інших осіб. Тільки у формі першої особи дієслова, що позначають емоційний чи ментальний стан людини, є його справжньою констатацією, оскільки суб'єкт мовлення і суб'єкт думки, почуттів збігаються, наприклад: *боюся, кохаю, здогадуюсь*. У формі другої або третьої особи такі предикати вказують на наявність зовнішніх ознак, що свідчать або можуть свідчити про відповідний стан суб'єкта. Тому природними виглядають питання типу *Ти кохаєш? Ти боїшся? Ти любиш морозиво?*, які спрямовані на встановлення істинності або помилковості припущень мовця про стан, думки і вподобання співрозмовника. Подібні висловлювання щодо першої особи у власне питальному значенні не можливі: **Я передчуваю? *Я вважаю?* Аномальність подібних питань О.В.Падучева пояснює також порушенням умов успішності комунікативного акту. Умовою відвертості питання є те, що мовець не знає, чи відповідає дійсності висловлене судження. Однак саме мовець у таких висловлюваннях виступає носієм внутрішнього стану, отже, саме він найкраще знає відповідь [10, 139]. Ю.С.Степанов слушно зазначає, що вживання предикатів емоційного чи ментального стану щодо другої або третьої особи пов'язане зі своєрідною метафорою. У такому випадку не констатується стан людини (це може зробити тільки мовець), а робиться висновок за аналогією з особою самого мовця [16, 8].

Уживання дієслова у першій особі однини є умовою творення перформативу, коли висловлювання є не описом дії, а її реалізацією, наприклад: *Бажаю Вам здоров'я і успіху* (М.Коцюбинський); *Я бажаю, щоб всю дорогу, все життя усміхалась ти* (В.Симоненко); *Дякую, не вживаю, – ледь посміхаючись, відповів Отава* (П.Загребельний). Ототожнення називання та виконання дії можливе тільки в тому разі, коли її суб'єкт є максимально індивідуалізованим, однозначним, а сама дія відбувається тут і тепер. Така семантика виражається насамперед дієсловом у формі першої особи однини теперішнього часу. У перформативному висловлюванні особова віднесеність дії може виражатись і аналітично, за допомогою займенника **я** у функції підмета та дієслова в умовному способі, у такому разі ілюктивна сила висловлювання послаблюється, прохання, вимога пом'якшується, наприклад: *Послухайте, молодий чоловіче, я просив би вас поводитися пристойніше* (В.Шевчук).

Саме перша особа, що є обов'язковою умовою творення перформативу, породжує особливе значення у деяких модальних дієслів: *хотіти, мусити, сміти* тощо. У деяких висловлюваннях від першої особи ці дієслова залучаються до виконання перформативної функції, змінюючи свою семантику. Висловлювання *Я хочу вам повідомити, що...; Я мушу вас попросити* означають виконання названої дії (*повідомляю, прошу*), хоча буквально говориться тільки про бажання, необхідність її реалізувати. У разі аналітичного вираження віднесеності дії дієслова до першої особи перформативна функція зберігається, наприклад: *...Я хотів з вами порадитися щодо одного видання, – обережно промовив Бузина...* (П.Загребельний). Дієслово у формі минулого часу позначає дію, що фактично збігається з моментом мовлення, а відсутність у його структурі формального показника особи пом'якшує висловлене мовцем бажання. Отже, персональна віднесеність суб'єкта є принциповою для таких висловлювань. Як підкреслює О.В.Падучева, поза контекстом перформативної формули, тобто не від першої особи, таке вживання модальних дієслів не можливе: *він хоче (повинен) зробити X ≠ 'він робить X'* [10, 137].

Принциповим моментом є розрізнення **я** і **ми**, оскільки категорія числа для займенників першої і другої особи не є словозмінною. Займенник **ми** вказує на групу осіб, серед яких є й мовець. До складу **ми** можуть входити мовець і співрозмовник, мовець і треті особи. У разі транспозиції **ми** може змінювати свою семантику. Зокрема вказувати на другу або третю особу, яка є носієм предикативної ознаки. Уживанням **ми** мовець підкреслює свою причетність до її стану, дій. Наприклад, мати може сказати про стан дитини, її уподобання: *Ми хворіємо; Ми любимо цукерки*.

Замість першої особи однини в авторському тексті часто уживають множину, наприклад: *З цього погляду виділяємо морфологічні категорії першого рангу, або власне-морфологічні, які становлять найабстрактніше угруповання* (з наук. літ). Авторське **ми** переважно не є вказівкою на кількох суб'єктів дії (авторський колектив), однак його уживання не можна пояснити просто впливом традиції, адже будь-яка традиція має свої причини. Наприклад, традиційне вживання **ми** в науковому тексті, очевидно, зумовлене тим, що вчені є представниками певних наукових шкіл, напрямів, результати дослідження часто отримуються внаслідок роботи наукових колективів, відділів, лабораторій, погоджуються з керівниками, консультантами. Вважаємо, що від подібного слід відрізнити таке вживання **ми** в авторському мовленні, коли воно передбачає сумісну дію кількох суб'єктів: автора і читача, наприклад: *Перше усього подумаймо: чи ми на сім світі вічні?* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Мовець може вказувати на себе як суб'єкта дії і в третій особі, вживаючи власне ім'я або інші слова: *автор, автор цих рядків, ваш шанувальник, ваш покірний слуга* тощо, наприклад: *– Ні, ні, – Какора забув і про їдво, підвівся, нависав над Звениславою своєю м'ясистою тушею, – може, це в жертву мене своїм богам принесеш? Го-го! Какора не такий! Какорі ніхто не може веліти! Какора вільний християнин!* (П.Загребельний). У такому разі мовець ніби дивиться на себе з боку іншої особи і чітко вказує, в якій соціальній функції виступає в певній ситуації. Наприклад, мати, звертаючись до немовляти, часто уживає саме слово **мама**, а не займенник першої особи однини, щоб дитина навчилась вимовляти це слово і усвідомила перші в своєму житті соціальні ролі. У випадку спілкування зі старшою дитиною вживання того самого слова підкреслює соціальну роль матері і покликане спонукати співрозмовника діяти в межах уявлень про стосунки матері й дитини, наприклад: *Ти чуєш, що мама тобі каже?*

Перша особа займає особливе місце в структурі семантичної категорії персональності. Стосунок до особи в реченні встановлюється відносно до мовця, який сприймає себе як центрального учасника комунікації і суб'єкта пізнання світу. Семантика персональності може виражатися в межах граматичної категорії особи. Носіями граматичного значення особи виступають займенник **я** та відповідна дієслівна форма. Уживання інших займенників, іменників на позначення мовця видозмінює семантику першої особи. Вказівка на мовця ускладнюється інформацією про його соціальну роль, обставини спілкування, оцінку власних дій тощо.

Унікальність першої особи виявляється у багатьох контекстах. Специфіка вживання предикатів з я-суб'єктом, випадки транспозиції, появи особливої семантики демонструють уявлення людини про своє місце у світі й суспільстві, структуру особистості. Вибір певного варіанту вказівки на мовця залежить від функціонального стилю, до якого належить текст, дискурсу (наукового, педагогічного, юридичного, медичного, релігійного, побутового тощо). Соціокультурні, психологічні чинники суттєво впливають на мовленнєву поведінку, а отже, й зумовлюють появу певних мовних одиниць на позначення мовця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія українського міфу: Етіологічні, космогонічні, антропогонічні, теогонічні, солярні, лунарні, астральні, календарні, історичні міфи: У 3т. – Т.1/ Зібрав та упоряд. В. Войтович. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 912 с.
2. Бацевич Ф.С. Російське дієслово в функціонально-ономасіологічному аспекті вивчення: Автореф. дис. ... докт. філол. наук. – К., 1995. – 48 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
4. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 576 с.
5. Вихованець Іван. Концепція нової академічної „Граматики сучасної української літературної мови” у 3-х томах // Українська мова. – 2006. – № 3. – 41 – 47.
6. Гуреев В.А. Языковой эгоцентризм в новых парадигмах знания // Вопросы языкознания. – 2004. – №2. – С. 57-67.
7. Леута О.І. Проблема системного семасіологічного опису дієслівної лексики // Проблеми граматики і лексикології української мови. Збірник наукових праць. НПУ імені М.П.Драгоманова / Відп. редактор А.П.Грищенко. – К.: НПУ, 2004. – С. 5 – 12.
8. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. – Луцьк: Ред.-відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.
9. Можейко М.А. Я // Новейший философский словарь / Сост. А.А.Грицанов. – Мн.: Изд. В.М.Скакун, 1998. – 896 с.
10. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 288 с.
11. Падучева Е.В. Говорящий: субъект речи и субъект сознания // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 164 – 168.
12. Плющ Марія. Референційні аспекти семантики займенників // Проблемні питання синтаксису / відп. ред. Н.В.Гуванюк/. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 3 – 6.
13. Плющ М.Я. Категория падежа в семантико-синтаксической структуре предложения: Автореф. дис. ... докт. філол. наук / Институт языковедения им. А.А.Потебни – К., 1983. – 48 с.
14. Погиба Л.Г. Формальная и семантическая структура глаголов неполной парадигмы лица и числа в современном украинском литературном языке: Автореф. дис. ... кандидата філол. наук / КГПИ им. А.М.Горького. – К., 1983. – 24 с.
15. Словник української мови / В 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
16. Степанов Ю. Пространства и миры – «новый», «воображаемый», «ментальный» и прочие // Философия языка: в границах и вне границ. – Х.: Око, 1994. – [Т.2]. – С. 3-18.
17. Теоретична морфологія української мови: Академ. грамика укр. мови / І.Вихованець, К.Городенська; За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пульсарі”, 2004. – 400 с.
18. Чаплыгина И.Д. Средства адресованности: Ты-категория в современном русском языке. Монография. – М.: МГУ, 2001. – 270 с.
19. Шемякина А.В. Стратегии персонализации в институциональном дискурсе (на материале английских и русских перформативных высказываний): Автореф. дис. ... кандидата філол. наук/ Волгоградский государственный университет. – Волгоград, 2004. – 23 с.

The article clarifies the place and specific character of the first person in the structure of the semantic category of personality. A range of linguistic means to mark the I-subject is determined.

Key words: category of personality, I-subject, speaker, first person.

КАТЕГОРІЙНА СЕМАНТИКА І СЛОВОТВІР

С.О.Соколова

ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ВАРІОВАННЯ СЛІВ ТА СИСТЕМНІСТЬ ЛЕКСИКИ

У статті обґрунтовано підходи до лексикографічного опису багатозначних формально варіативних дієслівних лексем на основі системності семантичних відношень між ними та їхніми